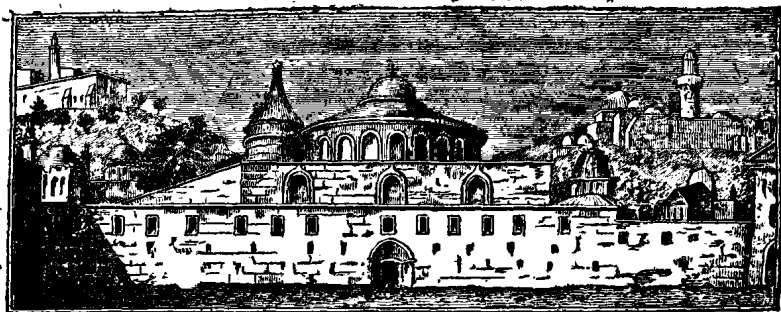

Մ Է Փ Ն

ՁԱՐԴՐՈՒ ՏԱՐԻ
ԹԻ 8.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՕԴՈՍՏՈՍ 31.
1869.

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԳԵՐ - ԻՍԱՀԱԿ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍԵ ԵՒ ԱՐԺ - ՏԻՄՈԹԷՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ
ՎԵՐԱԴԱՐՁԸ ՀԱՊԷՇՍԱՆԷՆ

Երկուստեք եւ բազմատարաբնոյ
բաղադրեալ թե՛նէ զկնի՝ վերջապէս ոչ
քամբ ժամանեցին Դ. Ա. Թոռա Հա
պէշտանի տառապակի տղեւորնե
ք. Խիստ հետաքրքրաշարժ և հարցա
միտանն են իրենց պատման տեղե
կութիւնները, իրենց հանդիպած գէտ
քերք և կրօն տառադանքները, բայց
բովանդակը ընթերցաւէր հասարա
կութեան հաղորդելը ժամանակի կը
կարօտիս (Առաի առաջիմ պատշաճ
կը համարիմք, մեր խառնման համե
մաւով, միայն իրենց մերադարձի հա
մառաւ տառամութիւնը հրատարակել
քանի մի կարելաւ ծանոթութեամբ
հանդերձ, լիակատար տեղեկագրի

հրատարակութիւնը ուրիշ ժամանա
կի թողով.

Եթովպիոյ կամ Հապէշտանի եր
կիրը, այն մասը որոյ բնակիչք քրիս
տոնեաց են, չորս մասի կամ նահանգի
կը բաժնուին, որոնց ժամանակ մը մէկ
թաղաւոր միայն կը տիրէր, և այս
թաղաւորութեան ժառանգը Սող
մոնէ սերած կը համարուէր (Եւայ
չորս առանձին իշխանապետաց մեռ
քով կը կառավարուէին մինչև Դ. Թ. Ե.
դարաւ թաղաւորը, որ իւր քաջաւ
թեամբն և հնարագէտ հանձարեղու
թեամբը չորս նահանգաց մէկէն տի
րոյ իւր թշնամիները յայլթեղով Իսկ
յետ անոր լիախմանին ներքին պատե

քաղաքները կրկին ծագելով, դարձեալ չորս իշխանապետք կամ թագաւորք, ինչպէս օտմոր են իրենք կոչել, կը տիրեն առանձինն չորս մասերուն ինքնագլուխ կառավարութեամբ: Եւ առոնք են նահանգաց տնօրէնները. Կռ, Զամ, Շօա, Լմարա և Թէկրի: Լոնոց մէջ ամենէն ընդարձակն է Լմարան, որուն կը տիրէ ապստամբ իշխանը Սակէիմ Իօվազին, որ յետոյ ինքզինք թագաւոր հրատարակեց Թէքլէ-Լորգիս (Վէրդ) անուամբ՝ առանց օժման և օրինաւորութեան: Լոր իշխանութեան տակ Պելեսոսայու երկրին մէջ Թէքլէհէմ Լոթ ըսուած եկեղեցւոյ քով մնացին Ղեր. Հորք օտարի մը չափ յետին խղճութեան մէջ, որոնք ոչ ուտելիք և ոչ հագուելիք ունէին օրինաւորապէս, շատ անգամ անօթութեան ալ ենթակայ կ'ըլլային. և թէպէտ գանգատանաց թղթեր խոր կելով Թէքլէ-Լորգիս իշխանին և իրենց ողորմելի վիճակը յայտնելով իրենց վերադարձը կը խնդրէին, նա զառաքան պատճառներով կը համոզէր զիրենք որ համբերեն. երբեմն կ'ըսէր՝ Թէ ժողովք պիտի կազմեմ ձեզ համար, կամ հոս պաշտօնիս վար կը դնեմք, կամ պատուով ձեր երկիրը կը խորկեմք, երբեմն ճանապարհներուն գոց ըլլալը կը պատճառէր, և երբեմն կը խնդրէր որ քիչ մը սպասեն, որպէս զի կարողանայ երկրին առեքելը ժողովելով փառաւոր և արժանաւոր կերպիւ զիրենք յուղարկել: Ուստի հրաման կը խրկէր իւր մարդոց որ առ ժամի հաշուաւոր ոգէպահիկն տան իրենց ըստ երկրին տոմարութեան: Ուստի ամենեւին օգուտ մը չըբին թախանձանքին յիշեալ իշխանին քով, որ իւր մասնաւոր դիտմանցը համար կ'ուշացնէր տառապեալ սուրբ. Հորք ցանկալի վերադարձը:

Վերջապէս, անցեալ մարտ ամիսն Սուտվայի Լեզղիոյ հիւպատոսը իւր նաժտով թէկրի իշխանապետին յայտնած ըլլալով ճամբուն բացուապահով քաջալը, կը հարկադրէ որ իւր խրկէ Լմարայու իշխանապետին, որպէս զի իւր քովն եղող Հայ կարգաւորները ճամբայ հանէ իրենց երկիրը գառնալու: Երբ ստիպեալ Թէքլէ-Լորգիս հրաման կը խրկէ նամակու մի Պելեսոս, և ճամբու դնել կուտայ զիրենք պատուաւոր կերպիւ, և երկու ջորի պարգեւելով, որոնք 42 առուր մէջ մեծ թաժանակրութեամբ կը հասնին Թէկրի երկիրը: Լոթու մայրաքաղաքը, ուր կը տիրէ Տէճաղմաշ Բասառ իշխանապետը՝ Լոյն միջոցին Լքոմ ըսուած հին քաղաքը գտնուելով ինքը, որ հինգ ժամ հեռու է մայրաքաղաքէն, երբ քիմանայ Հայ կարգաւորաց գալը և անոնց թէ՛ զինքը և թէ՛ Լք. սու. մի հին եկեղեցին տեսնելու փափաքին, հրաման կը խրկէ որ գանգ Հոն հայնեւնուն նախ եկեղեցին կերթան, որ համապատասխան է իւր մէկ հին արձանադիր քարովը, որու հաւմար Սոխէտի տրուած տաճարանեայ արտաւորանաց տախտակն է կ'ըսեն, յետոյ անկէ դուրս ելած Ժամանակ, նին՝ հարիւրի չափ եւրոպական կրթութեամբ, նոր վարժուած երկու կարգ զօրաց առաջնորդութեամբ կը մօտենան Բասառն իշխանապետին բառակամ տեղը, որ տեսնելով զիրենք հեռուանց կը փութայ ինքն անձամբ առնոց գիմաց, երեք անգամ գէպի գետին խոնարհելով Ղեր, Լպիսկոպոսի ձեռքն եղած խաչը կը համբուրէ, և քով գնալ կը խաչակնքէր, և կ'առնուր կը տանի զիրենք իւր վրանի տակ, որոնց նոյն գիշերը հանգստանալու համար զատ վրան մի և զպապատուել կուտայ իւր վրանին կից, և մեծածախ սեղալ:

նով կը պատուէ զիրենք: Հետեւեալ
օրը զինուորական երաժիշտներու խմբով
և արտաքոյ կարգի հանդէսով կը
աանի լաւա մայրաքաղաքը, և հոն
յատուկ տան մի մէջ հանգստացնե-
լէն ետքը, ինքը կ'երթայ իւր արքու-
նիքը և 12 ռուսք նետել կուտայ ՚ի
պատիւ և յուրախութիւն սուրբ
Հարց: լյոպլին հանդէս և ընդունե-
լութիւն ստալին անգամն է որ տե-
ղի ունեցած է Հապէշու երկրին մէջ
ուրկէ յայտնի կ'երեւի նոր թագաւո-
րին մեծ համախրութիւնը առ ազ-
գին Հայոց, մանաւանդ առ սուրբ
Թոռն լյոռապէտի, որուն երախ-
տապարտ կը գաւանի զինքը:

Լրկու անգամ անոնց տեսութեան
կ'երթայ ութ աւուր մէջ որ հոն մը
նացին: Լոպլին տեսութեան Գեր-
սուրբ Հարց կը նուիրեն անոր իրենց
քով մնացած սուրբ քաղաքիս ընծա-
յացուներէն, որոնց մէջ կար սուրբ
Ստեփաննոսի մատուցել կողո ռոկեղէն
խաչ մի գոյնզգոյն քարերով զարդա-
րեալ» ան ալ իւր վրէն ոսկի փորը
իտար հանելով Գեր. Իսահակ եպիս-
կոպոսին վիզը կը կախէ: Իսկ երկրորդ
անգամ գալուն որ զիրենք ծածայ հա-
նելու համար էր, իւր առ սուրբ
Թոռն ունեցած շնորհապարտ զգա-
մունքները յայտնելով, և յիշելով թէ
սուրբ Թոռն մեծ իրաւունքներ ըս-
տացած է Հապէշու ռազին երախտա-
գիտութեան վերայ, որոնցմէ սուրբ
Լյոռապէտի մէջ բնակող վանական
նաց հանապազօրեայ հացի ու անոր
ըստար անյիշատակ դարուց ՚ի վեր կը
հոգայ, վասն որոյ կը ցաւէր որ նոյն
միջոցին 20 հազարէն աւելի արծառի-
դրով բեալ թէ Լյոպլիտի բարձր,
Խրտիվին ընծայացուաց և թէ անկէ
գալիք խալտի տաշնորդին գալապեան
համար ծախս ընելով, չէր կարեք իւր

երախտագիտութիւնը արդեամբ ցոյց
տալու սուրբ Թոռն, այլ խառա-
նալով ուրիշ բարեգաւտեհ առթիւ
կատարելու, քովն եղած հազար բե-
այը իբրեւ ճանապարհի ծախք Գեր-
Հարց կը շնորհէ, միանգամայն և նե-
րողութիւն խնդրելով. և բաց անկէ
երկու դարդարուն ջորի հեծանելն և
երկու ալ բեռանց համար կը պարգե-
ւէ: Լյո և կէս ժամու չափ ճանա-
պարհ հետեւնին կ'ընկերանայ իւր բա-
նակաւը. և բաժնուելու ժամանակ
ջորիներէն վար իջնալով Գեր. Հարց
կ'օրհնեն նախ զՏէճազմաչ Քաստան
իշխանը, մաղթելով յայտուծոյ անոր
զինուցը յաղողութիւն նոյնպէս օրհ-
նելով զըլոր բանակը կը խրախուսեն
զիրենք բուն իրենց լեզուաւ, զոր բա-
ւական դիւրութեամբ կը խօսի Լոթ
Տիմոթէոս վարդապետը. և կը յորդա-
րեն հաւատարիմ մնալու իրենց տիրու-
ջը և մի բնաւ Թէքլէ-Լորդիս իշխա-
նին և կամ օւրիշ բռնաւոր իշխանի
մի թերաղողութեանց խաբուելով ա-
նոնց հետեւին, որոնց վախճանը մի և
նոյնը պիտի ըլլայ, ինչպէս եղաւ Թէ-
որդոսինը: Տէճազմաչ կը բաժնուի
յանձնելով իւր գերապատիւ հիւրերը
Տէճա-Պարեա փոխանորդին, որ իւր
յատուկ վաշտով մէկ աւուր ճանա-
պարհ կ'ընկերանայ մինչև ՚ի Պիհիզա:
Հոն համենընուն ըստ սովորութեան աչ-
խարհին Գեր. Հարց զգետաւորեալ
կ'օրհնեն պատերազմական նորաչէն
թմբուկը, որու մեծ յարգ կ'ընծայեն
իրենք, և ՚ի պատիւ որոյ փառաւոր
հացկերոյթ մի կուտայ փոխարքայն
տեղւոյն բոլոր հասարակութեանը:

Թագաւորը արդէն հրամանագրեք
իրկած ըլլալով մինչև Լոմարայ սահ-
մանադուխը գտնուած քաղաքաց պե-
տերուն, մեծ և արժանաւոր պատ-
ուով քնդաւնցին Գեր. Հարցը:

Հոն սահմանադրուիլը սպասեցին ըստ պատուիրելոյ թագաւորին՝ Լեփապուսէն գալիք Խապտի նոր եպիսկոպոսին, որու յանձնուած է Հապէշատանու առաջնորդութիւնը, և անոր հետ տեւսակեցան, և ըստ յորդորանաց թագաւորին ժողովակ մի կազմելով առաջնորդին հետ եղող եկեղեցականներով, խօսեցան հոն մեր Գեղ, Հարք Հապէշատանու մէջ կրօնական զեղծմանց վրայօք, և իմացուցին առաջնորդիմը աւելեցած պարտաւորութիւնները, և պահանջին եւս խորհուրդներ տուին անոր յօգուտ իրեն և բոլոր երկրի, որու վրայ մեծ ազդեցութիւն գւնի:

Սահմանադրւելն մինչեւ ՚ի Սոսոս
վա թեպէտ և երեք աւուր ճանա
պարհ է և երկու աւուր մէջ շտապա
կը հասնին և բայց գժարագոյաբար թոյն
ծովահայեաց քաղքին օդը գեշ ըլլա
լով երկու քնին ալ կը հիւանդանան և
և 15 օր հոն մնալով կ'անցնին չոգենա
ւով ՚ի Ղիստէ և ուր կը գտնուի մե
ծապատիւ Սայեզեան Տօթժօր Դրան
կողմէ Էֆէնտին Կոստանդինուպօլսե
ցի և որու խնամու գարմաններովը
իրենց կատարեալ առողջութիւնը կը
տանան և ուր շէնք կրնար զանց ընել
Գեւ և Կուրք Զարց և աւուրք Մթո
բոյս առ նորին Սեփապատուութիւնն
ունեցած շնորհակալութիւննին հրապա
րակաւ յայտնելու և որ ինչպէս աստիճ
անգամ երթալու ժամանակնին և այն
պէս և յայս նուազ աստիճանէն առեւի
րագասիրաբար հոգ ու խնամք աւնե
ցաւ անոնց թէ առողջութեան մասին
և թէ կարելւոր պիտայից և զորոնք իւր
առանձին բնակարանին մէջ հիւրասի
րելով քանի մի օր հոն հանգստացան և
Սուէիշ հասնելու և փութացնի հե
ռադրաւ իմացընել իրենց դարուստը
Սեփապատու առ Մթմ գործակալն Լա

բութադէմի Եսաբանատուք վարդապետ, որ և նա անմիջապէս հեռա գրեց 'ի տուրք Լ'Թուս. հետեւեալ օրը երկաթուղւով մեկ տուրք մէջ կը հասնին Ղլգիպատոս Կոստանքի բն լու օր Թէ Կոստանք Թէ Ղլգատե և Թէ Կոստանք հասնելուն տեղւոյն անգղիական Հիւպատոսք ուզած էին անոնց տեղութեանը երթալ, բայց Գեր, Հարց իրենք փութացեր էին այցելել Թիւն տալ անոնց. ուստի նոյնք և Ղլգիպատոս ուղերով ընել, տեղւոյն Սեծ, Հիւպատոսք լուր խրկած է որ իւր տեղութեան կողմէն հրաժան ընդունած ըլլալով ինքը պիտի գայ զիրենք տեսնելու: Ղլգատանդրիա եկած, ժամանակնին Թէպեւ և եկեղեցին կ'իջեւանին, այլ յետոյ կու տրիպուին Սեծ, Լլքքեան Կակուք աղային տունը հանդատանալու: Շոն կը փութան իրենք անմիջապէս այցելել Թեան գալ Սեծ, Բնդհանուր Հիւպատոսին Բնդղոյ, որ խիստ մեծ համակրութեամբ և յարգութեամբ կ'ընդունի զիրենք, և կը մատուցանէ Գեր, Հարց Բնդղոյ Կոստանքի գործոց Պաշտօնէին կողմէն եկած շնորհակալութեան գիրը ուղղեալ առ Գեր, Հարց, Կոստանք Կոստանք հասած ժամանակնին իրենց վերադարձի լուրը նամակաւ կը հաղորդեն Բնդգ, Հիւպատոսին, իսկ նա նոյն մէջոցին Կոստանք գտնուելով, նամակը պատասխանել և լիջեալ շնորհակալութեան և խնդակցութեան նամակը կը խրկէ Ղլգատանդրիա, Հետեւեալ օրը փոխադարձ այցելութիւն կ'ընէ ինքը Կոստանք, Լլքքեան Կակուք աղային, և նոյն օրը կը ներկայացընէ զիրենք Կարճ. Կոստանք անոնց հաճութիւնը օր մի յարաջ ընդունած:

լըլարով և Վոյնպէս Ռուսաց ինչ և
Հիւպատոսը կը պատուէ զիրենք իւր
ալցելը թեւամբ և և խիստ մեծ փա-
փաքանօք ու թախանձանօք կը ինդրէ
նոյնի Վերապատուութենէ իրենց ձա-
նապարհորդութեան պատմութիւնը
որոյ համառօտութիւնը կը տոկայուի
շնորհել լ'բօժ. Տիմոթէոս վարդապետը
նոյնպէս առած էր նաեւ ի Ղիստէ
(Սարգեան Սեփ. Տըթթոր Արանկու-
էֆէնպիւն ըստ նորին խնդրանաց և

Վիշքանդրիպէն մեկնելով հասան
ի Նուպէ ու ուր շաբաթ մի յառաջ
լ'մեն. Սրբազան Պատրիարքը սուրբ
լ'թողոյս թարգման լ'բօժ. Սատթէ-
սու վարդապետն ու լ'բօժ. Լեզիկէլ
վարդապետը խրկած էր ի պատիւ նո-
ցաւ. Հան եւս ինչպէս արժան է, թէ
ազգայնոց և թէ զարարագիւ հասարա-
կութեան գլխաւորաց կողմէն ջիւր ըն-
դունելութիւն գտնելով հետեւեալ
օրը ճանապարհ կ'ենին. Վարդաբիւ
մէջ անմիջապէս արարած եցաւ Վեր-
ջարց մօտակայ գալուստը, հաստորա-
կութենէն բազմութիւ անձինք փո-
թայցին դէմ ընդ առաջ մինչեւ ի Վր-
լանիս ըստած կանուրջը, նոյնպէս և
լ'մեն. Սրբազան Պատրիարքը իւր և
Սրբաանութեան կողմէն ընդառաջ
խրկած էր զՎեր. Կարապետ և զՍե-
մէոն եպիսկոպոս սրբազան հայրերը
հանդերձ քանի մի վարդապետօք և
միաբանօք, նոյնպէս լ'նգղոյ Հիւպա-
տոսը իւր կողմէն թարգմանն ու եր-
կու խառնակները խրկած էր ձիւս-
րեալ, իսկ Նուսայ կողմէն թարգմա-
նին երկրորդը և

Լյա օրինակ հանդէսով մտան ի
սուրբ քաղաքն ի ձայն զանգակաց
մինչեւ ի վանս և ապա եկեղեցական
թափօրիւ մտան ի սուրբ եկեղեցին և
ուր հասնելուն թէ ողորն Սրբա-
նութեան և թէ նոյնի Վերապատու-

թեան սրտերը կը բարախէին փոխա-
դարձ քաղցր գորովով ու հոգեւոր ու-
րախութեամբ և Հան իրենց գոհաբա-
նական ազօթքն և սուտեմնին կատա-
րելէն զինի, իւրաքանչիւր հարց և եղ-
բարց հետ ողջագուրելով և սուրբ
համբուրիւ զիրար գրկելով սրտաշարժ
տեսարան մի կը ներկայացնէին. Սոյն
միջոցին լ'մեն. Սրբազան Պատրիարքը
իւր վեհաբանին մէջ կը սպասէր զիրենց
ընդունելու և ուր դարաց քաղցրա-
ձայն երգերովը և բոլոր Սրբաանու-
թեան և ի պատիւ եկող հեւրերուն
ընկերութեամբ եկան և Հան սրբազան
Հայրը դէմ ընդառաջ դարով և Վեր-
սուրբ Հայրը վեղէն պլուելով և սու-
րախութեան ու գորովի քաղցր ար-
տասունքներ հոսելով զիրար համբու-
ցին. ու ապա տարաւ զիրենք պատ-
րիարքարանի ընդարձակ սրահը, ուր ի
պատիւ և յաւախութիւ երջանիկ դարձի
Վեր. Հայրը երկու ձառ կարդացուեա-
ցան ժառանգաւոր Սարկիսապապին
մին արձակ և միւսն ոտսնաւոր Վոյն-
պէս լ'մեն. Սրբազան Պատրիարքը իւր
գոհութիւնը և շնորհակալութիւնը
յայտնելով վերջացաւ ընդունելութե-
թեան պատշարժ հանգիստ և լ'որ և
կը փութանք Սոյնի միջոցաւ ընդհա-
նութ ազգիս եւս հազորդելով նոյն ուն-
րախութիւնը ու արտի գիւթութիւնը
պարգեւել և լ'յեւրոյ չէնք համարի
նմանապէս գետեղել պսակել Սարկի-
ւապաց կարդացած արձակ և լ'պիս-
ւոր ու զերմները և

ԳԵՐԱԳԱՏԻ ՏԵՍԻՐ

Լյա օր մեկն Հայ երախտագէտ
սիրտ ուրախութեան անգրագարձ ցա-
լացում մը կը նուիրէ ազգաւոր եւ
անձնուէր Հայրդ և որոյ պատկար կ'ը-
տեմութենէն երկար ժամանակ զր-